

08.12.2023

Barneombudets innspill til Rushåndhevingsutvalget

Barneombudet takker for muligheten til å komme med innspill til Rushåndhevingsutvalget.

Barneombudet er opptatt av at ungdom som tester rusmidler, eller er på vei inn i en avhengighet, får god hjelp og oppfølging. Det forutsetter et reelt løft av det forebyggende- og skadereduserende arbeidet, slik at barn som har rusproblemer får hjelp som ivaretar deres rettigheter etter FNs barnekonvensjon.

Rushåndhevingsutvalget skal ta utgangspunkt i at bruk og besittelse av narkotika til egen bruk skal være straffbart. Et sentralt spørsmål i utredningen er å vurdere om politiet har egnede virkemidler til å effektivt kunne avdekke narkotikabruk hos barn og unge.

Barnekonvensjonen er den eneste menneskerettighetskonvensjonen som eksplisitt nevner illegale rusmidler i konvensjonsteksten. Etter artikkel 33 har myndighetene en forpliktelse til å beskytte barn mot narkotika og å hindre barn fra å bli involvert i produksjon og distribusjon av illegale rusmidler. Barneombudet oppfordrer utvalget til å vurdere hva som ligger i denne forpliktelsen sett i lys av spørsmålene som nå skal utredes.

Barneombudets innspill oppsummert:

- Rushåndhevingsutvalget må gjøre en barnerettighetsvurdering og vurdere hvordan spørsmålene som skal utredes kan få direkte eller indirekte konsekvenser for barn.
- Det er viktig at rusbruk avdekkes slik at barn og unge kan få hjelp. Tidlig innsats er avgjørende for å forebygge økt bruk av narkotika. Barn har rett til å bli beskyttet mot narkotika etter FNs barnekonvensjon artikkel 33. Utvalget må vurdere hva som ligger i denne plikten.
- Utvalget bør også vurdere om politiet bør ta i bruk mindre inngripende virkemidler for å avdekke bruk av rusmidler blant barn og unge enn det som tidligere har vært praksis.
- En strafferettslig differensiering der brukere inngår i ulike juridiske kategorier kan reise like mange problemstillinger som det løser.

Rushåndhevingsutvalget er en del av regjeringens arbeid med forebyggings- og behandlingsreformen på rusfeltet. Grunnloven § 104 og FNs barnekonvensjon bør sette forpliktende rammer på arbeidet. Utover art. 33 bør det sees hen til hvordan barnekonvensjonens bestemmelser om barns rett til helse (art 24), barns rett til privatliv (art 16) og barns rett til hjelp (art 39) best kan oppfylles. Staten har relativt vid skjønnsmargin når det gjelder valg av tiltak for å oppfylle barns rettigheter, men setter krav til at tiltakene skal være effektive og kunnskapsbaserte, og at de ikke er mer inngripende enn strengt nødvendig.

Torggata 2-4,
0181 Oslo

Postboks 8889
Youngstorget,
0028 Oslo

Barneombudet ser mange eksempler på mangelfulle konsekvensutredninger fra myndighetenes side ved ny politikktutforming som berører barn og unge. Heving av terskelen for fengsling av barn og innføring av de alternative straffereaksjonene for mindreårige, ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, er etter vår vurdering et godt eksempel på mangelfull konsekvensutredning. Lovendringene ble verken fulgt opp med midler, rammer eller kompetanse til å håndtere en målgruppe som ble flyttet fra kriminalomsorgen og over til kommunale helse- og velferdstjenester. Dette har medført at vi stadig strever med å gi barn som begår kriminalitet god og målrettet hjelp.

Rushåndhevingsutvalgets mandat favner alle aldersgrupper. Utvalget ber høringsinstansene om innspill til en rekke spørsmål. Utvalget kommer ikke selv med forslag, noe som gjør det krevende å gi konkrete innspill. Barneombudet begrenser seg derfor til å svare på spørsmål vi mener vi har grunnlag til å mene noe om.

Nærmere om FNs barnekonvensjon artikkel 33

FNs barnekonvensjon artikkel 33 gir barn rett til å bli beskyttet mot narkotika. FNs barnekonvensjon er den eneste av de menneskerettslige konvensjonene som nevner narkotika eksplisitt i en bestemmelse.

Første del av bestemmelsen i Artikkel 33 sier at Norge skal «protect children from the illicit use of narcotic drugs and psycotropic substances defines in the relevant international treaties». NIM drøfter dette temaet i tidsskriftet Juridika. De skriver at statene har plikt til å iverksette tiltak for å beskytte barn mot narkotika, men at konvensjonens artikkel 33 isolert sett ikke innebærer en forpliktelse til å kriminalisere narkotika til eget bruk. Videre følger det av barnekonvensjonens generelle bestemmelse om bruk av straff mot barn, artikkel 40 nr. 3 bokstav b, at staten overfor barn skal søke å finne andre tiltak enn straff, når det er hensiktsmessig og ønskelig.¹

Andre del av bestemmelsen i artikkel 33 gir staten en forpliktelse til å beskytte barn fra å bli «involved in the production or distribution of drugs». Både internasjonalt og nasjonalt spiller barn og unge en sentral rolle i kriminelle nettverks salg og distribusjon av illegale rusmidler. Politiet har også historisk sett oppsøkt ungdomsmiljøer som potensiell kilde til informasjon om bakmenn, noe som reflekterer at utsatte barn og unge som bor i områder hvor det omsettes og selges mye narkotika, er overrepresentert i kriminalstatistikken. I Norge har det de siste årene har det vært økt oppmerksomhet rundt at barn ned i barneskolealder utnyttes av kriminelle nettverk til distribusjon av narkotika.² Det er grunn til å tro at det som av RVTS definerer som menneskehandel, i tillegg blir starten på et skadelig rusbruk for unge som involveres i narkotikahandel.

¹ Norges institusjon for menneskerettigheter, artikkel juridika «rett skal være rett 6». URL: <https://juridika.no/innsikt/avkriminalisering-av-narkotika-til-eget-bruk-hva-sier-menneskerettighetene>

² RVTS (2021): «Utnyttelse av ungdom til kriminalitet i Norge: Resultater fra en spørreundersøkelse fra RVTS». https://menneskertilslags.no/filer/dokumentarkiv/10112021_resultater_fra_spoerreundersoekelsen.pdf

FNs barnekomite har anbefalt at barn som bruker narkotiske stoffer møtes av det offentlige som ofre, ikke som kriminelle, og at barn får tilgang til nødvendige tjenester for bedring og reintegrering. Videre har barnekomiteen uttrykt bekymring for skadevirkningene som narkotika kan ha for barn og er alvorlig bekymret over det store antallet unge mennesker som dør av overdoser i Norge.³ De understreker at staten har en forpliktelse til å beskytte barn mot narkotiske stoffer. Samtidig har komiteen uttrykt bekymring for de negative konsekvensene straff av barn kan ha, og anbefaler at narkotikabruk i ungdomsbefolkningen møtes med andre virkemidler, f. eks forebyggende og skadereduserende tiltak som minimerer helseskadene knyttet til rusbruk. Straff er med andre ord ikke et anbefalt virkemiddel overfor barn.

Vi viser også til FNs barnekomités uttalelse i generell kommentar nr. 20 der de oppfordrer stater til å finne alternativer til straff og tvangsbruk for å hindre bruk av ulovlige rusmidler blant ungdom. Det forutsetter et tilnærmet sømløst samarbeid mellom justissektoren og andre sektorer, som skole, barnevern og helse, for å få til det de kaller avledning («diversion»). Selv om uttalelsene fra FNs barnekomite er ikke rettslig bindende, tillegges de stor vekt som rettskilde.⁴

Sett i lys av dette mener Barneombudet at utvalget bør se nærmere på hva som ligger i plikten til å beskytte barn mot narkotika, og særlig andre del av bestemmelsen i artikkel 33 som omhandler å beskytte barn mot salg og distribusjon.

Runshåndhevingsutvalgets arbeid må inneholde en barnerettighetsvurdering

Menneskerettighetene definerer barn som en sårbar gruppe med krav på særlig beskyttelse av sine rettigheter. De er avhengige av at voksne ivaretar deres interesser. Grunnloven og FNs barnekonvensjon pålegger staten en plikt til å oppfylle, respektere og beskytte rettighetene deres. En viktig side av denne forpliktelsen er å sikre at konsekvenser for barns rettigheter er kartlagt og vurdert før beslutninger treffes. Grunnloven § 104 annet ledd og barnekonvensjonen artikkel 3 slår fast at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger og avgjørelser som berører barn.

Barn og unge har rett til å bli hørt i handlinger og avgjørelser som berører dem jf. Grunnlovens § 104 og barnekonvensjonen artikkel 12. Ved å involvere barn og unge, vil tiltakene som foreslås ofte ha bedre treffsikkerhet. Både unge og eldre med rusproblemer har tradisjonelt sett blitt utsatt for stigmatisering og fordømmelse. Vi mener dette styrker behovet for at utvalget legger til rette for en bred brukermedvirkning.

Kravet om å vurdere hensynet til barnets beste gjelder i alle offentlige beslutningsprosesser. FNs barnekomité anbefaler i sine merknader fra 2018 at Norge styrker sin innsats for å sikre at vurderingen av «barnets beste» blir innarbeidet og anvendt konsekvent i alle lovgivningsprosesser og i all politikktutforming som har innvirkning på barn.

³ Redd Barna (2014) «20 år med merknader fra FNs barnekomite – hva har skjedd?» URL: https://forumforbarnekonvensjonen.no/onewebmedia/Rapport_20_%C3%83%C2%A5r_med_merknader.pdf

⁴ Se f. eks HR-2020-661-S avsnitt 80

En barnerettighetsvurdering er et verktøy for dette. Vurderingen sikrer at forslag og ny politikk bidrar til å realisere barns rettigheter. I barne- og ungdomskulturmeldingen (Meld. St. 18 (2020-2021)) er det for første gang understreket at staten har en plikt til å gjøre barnerettighetsvurderinger når myndighetene gjennomfører ny politikk eller lager lover. Barneombudet oppfordrer derfor utvalget til å foreta en barnerettighetsvurdering i arbeidet med dette oppdraget. En veiledning for hvordan dette kan gjøres finnes på våre nettsider.⁵

Ungdom og rusmidler

Utvalgets mandat avgrensers seg til å gjelde ulovlige rusmidler. Cannabis og hasj er de illegale rusmidlene som oftest brukes av mindreårige. Ungdataundersøkelsene viser at i gjennomsnitt 16,5 prosent ungdom mellom 16 og 18 år i Norges største byer og tettsteder har bruk cannabis det siste året. Tallene er noe lavere i utkantstrøk. De sentralstimulerende stoffene kokain, ecstasy/MDMA og amfetaminer er de mest utbredte rusmidlene etter cannabis. Folkehelseinstituttets rapport om narkotikabruk i Norge viser at det har vært en liten, men samtidig markant økning av kokain blant unge mellom 16 og 30 år.⁶

Ungdom har en økt sårbarhet for avhengighet og skade fra rusmidler sammenlignet med voksne. Et problematisk rusbruk, særlig tidlig i ungdomsårene, kan få negative konsekvenser for ønsket deltakelse i samfunnet i voksen alder.⁷ Flere forskningsstudier underbygger dette ved å indikere at desto lavere debutalder for barnets bruk av rusmidler, jo høyere er risikoen for at vedkommende utvikler en ruslidelse senere i livet.⁸ I vårt arbeid ser vi spesielt at barn i barnevernet, barn med psykiske helseutfordringer og barn i konflikt med loven er særlig utsatte grupper, der bruk av rusmidler ofte er en del av et komplekst utfordringsbilde.

I Norge har politiet en sentral rolle i å avdekke bruk av narkotika i ungdomsbefolkningen. I vårt innspill til forebygging- og behandlingsreformen på rusfeltet ytrer vi bekymring over at politiet i mange kommuner er den eneste oppsøkende tjenesten som oppsøker ungdomsmiljø etter skoletid, og dermed eneste inngangen til hjelp for barn og unge. Rusreformutvalgets kunnskapsoppsummering understreker at styrkingen av andre tjenester evne til å avdekke rusbruk kunne ha ført til tidligere intervensjon hos barn og unge, uten at politiet nødvendigvis trenger å involveres.⁹

Det mangler forebyggende- og skadereduserende rustiltak i norske kommuner

Barns rett til helse etter barnekonvensjonen artikkel 24 og statens forpliktelser til å beskytte barn mot narkotika, forutsetter at barn som har eller står i fare for å utvikle et rusproblem skal ha

⁵ <https://www.barneombudet.no/vart-arbeid/barnerettighetsvurdering>

⁶ Folkehelseinstituttet (2023): «Narkotikabruk i Norge»: <https://www.fhi.no/le/rusmidler-og-avhengighet/narkotikainorge/bruk-av-narkotika/narkotikabruk-i-norge/?term=>

⁷ Rusopplysningen.no

⁸ Se blant annet Alonzo m.fl (2018), "Long-term consequences of adolescent drug use: evidence from pre-clinical and clinical models".

⁹ NOU 2019: 26, s 221.

tilgang til et godt helsetilbud. Slik vi leser mandatet kan det se ut til at regjeringen legger til grunn at det er et forsvarlig hjelpeapparat ute i kommunene i dag. Det er det etter vår oppfatning ikke. Det stilles i dag for få krav til hvilke tilbud og tjenester kommunene bør ha for å forebygge og behandle rusutfordringer hos barn og unge.

Sintefs årlige rapporter om kommunalt helse- og rusarbeid viser at kun halvparten av kommunene har oppsøkende tjenester rettet mot ungdom.¹⁰ Riksrevisjonens undersøkelse av psykiske helsetjenester viser at nesten 40 prosent av kommunene ikke har et godt nok tilbud til barn og unge med psykiske plager eller rusmiddelproblemer, mens nesten 20 prosent av kommunene oppgir at de ikke har tiltak til ungdom med rusmiddelproblemer.

Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) tegner et lignende utfordringsbilde. De konkluderer med at behandlingstilbudet til barn og unge med samtidige rusproblemer og psykiske lidelser ofte står uten et reelt behandlingstilbud, og hvis målgruppen mottar hjelp, er metodikken og behandlingen de tilbys, som oftest tilpasset en voksen målgruppe.¹¹ De trekker også frem at hjelpetilbudet til barn med rusutfordringer og som bor i barneverninstitusjon i mange tilfeller ikke får et forsvarlig rusbehandlingstilbud, noe som også adresseres som en særlig stor utfordring i en nylig utredning fra barnevernsinstitusjonsutvalget.¹²

For at dette skal bli en reform som skal lykkes med å redusere rusbruk blant barn og unge, er det helt avgjørende at det samtidig med utredningen av hvilke rettslige virkemidler politiet skal ha, også ses hen til at det er et behov for en langt større satsning på forebygging og hjelpetilbud på rusfeltet enn tilfelle er i dag.

Behov for kunnskapsbasert tilnærming til det rusforebyggende arbeidet

Politiet møter gjennom sitt operative arbeid mange barn og unge som av ulike årsaker ruser seg. Politiet har en viktig rolle i å forebygge rusbruk blant ungdom. Ikke minst innsatsen for å hindre at unge som bruker ulovlige rusmidler blir rekruttert til distribusjon og salg er viktig.

Straff er et av politiets mest sentrale verktøy for å bekjempe narkotikakriminalitet. Straffetiltak er ment å virke avskrekkende og redusere tilgjengelighet og aksept for illegale rusmidler. Samtidig viser tilgjengelig kunnskap at trusselen om straff kan heve terskelen for at ungdom tør å be om hjelp, og at straff for noen ungdommer, og spesielt for målgruppen som trolig har størst hjelpebehov, fungerer mot sin hensikt.¹³ I tillegg er det en vedvarende problemstilling at dagens narkotikalovgivning rammer sosialt skjevt. Ungdataundersøker fra Oslo viser for eksempel at

¹⁰ Se blant annet, Sintef (2022), «kommunalt psykisk helse- og omsorgsarbeid 2022:» https://www.sintef.no/contentassets/b9b01949aa5a4656ad0658151c151ec8/sintef_rapport2022_0127_1.pdf

Riksrevisjonen (2021), «Riksrevisjonens undersøkelse av psykiske helsetjenester». <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/no-2020-2021/psykiske-helsetjenester.pdf>

¹¹ NIM (2022), «Rus og menneskerettigheter».

¹² NOU 2023: 24, «Med barnet hele vegen». URL: <https://barnevernsinstitusjonsutvalget.no/>

¹³ NOU 2019: 26, s 243

Torggata 2-4,
0181 Oslo

Postboks 8889 Youngstorget,
0028 Oslo

ungdom fra vestkanten rapporterer om mer bruk av illegale rusmidler, mens ungdom med lavere sosioøkonomisk status på østkanten oftere blir anmeldt for narkotikakriminalitet.¹⁴

Det finnes i dag begrenset empirisk grunnlag til å fastslå at tiltakene politiet tar i bruk i møte med ungdommer som ruser seg har ønsket effekt, som for eksempel bekymringssamtale og bruk av urinprøvekontrakt. Det innebærer med andre ord at man ikke vet om tiltakene har effekt eller ikke, eller om de virker mot sin hensikt.¹⁵ Det kan i seg selv utfordre kravene etter barnekonvensjonens artikkel 33 om at tiltak for å beskytte barn mot narkotika må være egnede. Konklusjonen i rusreformutvalgets rapport var at straff har betydelige kostnader for den enkelte, samtidig som det mangler dokumentasjon på en klar forebyggende effekt som ikke kan oppnås med andre mindre inngripende virkemidler.¹⁶

I NIMs rapport om rus og menneskerettigheter drøftes dette inngående og de peker på at en sentral del av forholdsmessighetsvurderingen under EMK artikkel 8 er nettopp om tiltak er egnet til å oppnå formålet. Videre trekker de opp et eksempel som tar utgangspunkt i utfordringsbilde beskrevet ovenfor: «Hvis EMD i en konkret sak finner at ungdommen ikke har hatt tilgang til tilstrekkelige behandlingstilbud, og ungdommen i en svært sårbar situasjon med sterke hjelpebehov sitter igjen med en bot eller en lite egnet reaksjon i form av rusprøver ved påtaleunntatelse, er det ikke utenkelig at EMD ville se på denne situasjonen som uforholdsmessig etter EMK artikkel 8. Dette vil særlig gjelde dersom EMD tolker EMK artikkel 8 i lys av barnekonvensjonen, herunder artikkel 33 og artikkel 16 om retten til privatliv. Dersom ungdommen velger å vedta en bot, men ikke har midler til å betale denne, vil manglende betalingsmuligheter kunne bli et tilleggsmoment som taler for at straffleggingen er uforholdsmessig»

Barneombudet mener at for å nå målet om å redusere bruk av narkotika i alle grupper, må myndighetene sørge for at tiltak som benyttes blir evaluert, slik at det er mulig å avdekke effekt. Tiltak må også dekke bredden i ungdomsbefolkningens behov, enten de allerede har problemer med rus eller kun eksperimenterer og tester grenser.

Tiltakene må også ta høyde for at en del ungdom ikke vil ha hjelp. Det kan på den ene siden handle om at flere som bruker illegale rusmidler ikke har et rusproblem, at de ikke er motivert for behandling, eller at de ikke selv har tatt innover seg at de har et rusproblem.

Er de straffeprosessuelle virkemidlene som politiet har til rådighet i dag egnet til å effektivt avdekke narkotikabruk hos unge?

I Riksadvokatens brev 9. april 2021 gis det presiserende direktiver, som blant annet innebærer at politiet ikke lenger kan be om blod- eller urinprøver eller ransake mobil i saker der personen

¹⁴ SaLTo-rapporten (2022), «Barne- og ungdomskriminaliteten i Oslo».

¹⁵ Norges institusjon for menneskerettigheter (2022), «Rus og menneskerettigheter». URL: <https://www.nhri.no/rapport/rus-og-menneskerettigheter/>

¹⁶ Pedersen, Willy (2023), «nederlag for rusreformen». URL: <https://www.idunn.no/doi/10.18261/tfs.64.2.2>

mistenkes for å bruke eller besitte narkotika til eget bruk. Riksadvokatens presiseringer binder påtalemyndighetens skjønn knyttet til bruk av tvangsmidler i mindre alvorlige narkotikasaker.

Riksadvokaten skriver i sitt hørings svar til rusreformen at tvangsmidlene som de i dag anser som uforholdsmessige å bruke i mindre alvorlige narkotikasaker, tidligere har gitt opphav til større narkotikabeslag. ¹⁷Videre påpekes det at uten kompensere tiltak vil en mangel på prosessuelle hjemler kunne svekke politiets arbeid, både med omsetning på gateplan og med organisert narkotikakriminalitet. Dette vil etter Barneombudets syn også påvirke politiets arbeid opp mot ungdom som bruker narkotika.

Den årlige rapporten om barne- og ungdomskriminalitet i Oslo viser at politiet og andre praktikere oppgir at de er usikre på håndteringen av rusbruk blant barn og unge.¹⁸

Dersom lovgiver ønsker at ungdom som bruker illegale rusmidler skal få oppfølging gjennom bruk av de rådgivende enhetene, eller ilegges betingede påtaleunntatelser med vilkår om oppfølging, så synes dagens virkemidler ikke å være tilstrekkelig egnet til å effektivt avdekke narkotikabruk og sette ungdommen i kontakt med hjelpeapparatet.

Med mindre ungdommen tilstår å bruke narkotika eller blir tatt på fersk gjerning, fremstår dagens praktisering av de straffeprosessuelle reglene som lite effektivt for å avdekke rusbruk blant ungdom. I praksis medfører dette at ungdom som kunne hatt behov for oppfølging og hjelp via de rådgivende enhetene ikke får det hvis de ikke selv ber om det. Etter Barneombudets syn kan det da være en fare for at ungdom ikke får hjelp før de har fått et alvorlig rusproblem.

Utvalget bør vurdere om politiet bør ta i bruk mindre inngripende virkemidler for å avdekke bruk av rusmidler blant barn og unge enn det som tidligere har vært praksis.

Vi registrerer at det fra regjeringen og andre partifraksjoner på Stortinget er fremmet forslag om å gjøre nødvendige presiseringer i lovverket for å sikre at politiet har nødvendige virkemidler i sitt arbeid til å bekjempe narkotikakriminalitet, herunder presisere vilkår som må være oppfylt for å beslutte ransaking ved mistanke om bruk, som for eksempel spytteprøver. ¹⁹

Oslo universitetssykehus (OUS) viser til at det på generell basis kan være fordeler ved å bruke spytteprøver fremfor blod- og urinprøver. Fordeler som trekkes frem er at spyttprøve eksempelvis vil medføre betydelig mindre inngripen i personers privatliv og at de er vanskeligere å manipulere sammenlignet med urinprøver. Dette virkemiddel har imidlertid også noen baksider,

¹⁷ Riksadvokatens hørings svar til NOU 2019: 26 – fra straff til hjelp. URL: <file:///C:/Users/el83/Downloads/H%C3%B8ringsutt-rusreform.pdf>

¹⁸ SaLTo-rapporten (2023), «Barne- og ungdomskriminalitet i Oslo»

¹⁹ Se f. eks representantforslag fra Krf 9. juni 2022: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Representantforslag/2021-2022/dok8-202122-264s/?all=true>

som for eksempel at hurtigtester er uspesifikke og kan gi både falske positive og falske negative svar.²⁰

Selv om det skulle finnes mindre inngripende tiltak enn de som tidligere har vært brukt for å avdekke rusbruk overfor ungdom, må utvalget vurdere om det vil være forholdsmessig å pålegge en spyttprøve, spesielt i tilfeller der unge motsetter seg inngrepet. Barns integritetsvern er sterkere enn voksnes og slike former for tvangsmidler er inngrep i retten til privatliv etter EMK artikkel 8.

Barneombudet er opptatt av at både politi og velferdstjenester som fatter mistanke og bekymring om rusbruk bør ha som mål om å motivere ungdommen til å slutte med rusbruk uten å ta i bruk inngripende tiltak.

Barneombudet oppfordrer derfor utvalget til å se nærmere på om bestemmelsene i politiloven § 3 og § 13 i tilstrekkelig grad vil kunne ivareta barns rett til beskyttelse mot narkotika. Ungdom som ferdes i miljøer der det brukes og omsettes illegale midler kan være disponert for annen type kriminalitet. I tillegg er mange av barna politiet møter under den kriminelle lavalder, noe som styrker behovet for alternative intervensjoner utenfor straffesporet. En nylig rapport fra Utekontakten i Oslo viser at utsatte barn og unge under strafferettslig alder er sårbare når det gjelder å bli rekruttert til narkotikakriminalitet.²¹

Ifølge politiloven § 2 skal politiet forebygge kriminalitet og andre krenkelser av den offentlige orden, mens politiloven § 13 gir politiet myndighet til å gripe inn overfor barn i situasjoner som utgjør risiko for barnets helse og utvikling. Politiloven § 13 hjemler også at politiet kan pålegge ungdommen og verger å møte opp til en såkalt bekymringssamtale.

I NOU 2019: 26 foreslår utvalget at det innføres nye hjemler som gir politiet muligheten til å pålegge brukere rusoppfølging ved sannsynlighetsovervekt. Som tidligere nevnt regulerer politiloven § 13 inngrep overfor barn, og en hjemmel til en slik sivilrettslig reaksjon er noe som utvalget kunne vurdert inntatt i denne bestemmelsen. Det bør også utredes om andre instanser enn politiet bør kunne henvise saker til de rådgivende enhetene for russaker.

Avgrensing av hvem som er rusavhengige og strafferettslig tilnærming til de med begynnende rusavhengighet

²⁰ Oslo universitetssykehus, sist oppdatert november 2022: <https://www.oslo-universitetssykehus.no/fag-og-forskning/nasjonale-og-regionale-tjenester/rettsmedisinske-fag/alkohol-og-rusmidler/rusmidler-og-avhengighet/spyttprover-pavisning-av-rusmidler-og-legemidler-i-spytt>

²¹ Oslo kommune (2023), «Å finne fellesskap utenfor». URL: <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13495714-1700653926/Tjenester%20og%20tilbud/Helse%20og%20omsorg/Barn%2C%20ungdom%20og%20familie/Barnevern%20og%20foreldreveiledning/Utekontakter%20i%20bydelene/%C3%85%20finne%20fellesskap%20i%20utorsskap%20SAT-rapport%20v%C3%A5r%202023.pdf>

Torggata 2-4,
0181 Oslo

Postboks 8889 Youngstorget,
0028 Oslo

Utvalget skal ta utgangspunkt i at bruk og befatning med mindre mengder narkotika til egen bruk fortsatt skal være straffbart, og at dette også skal gjelde for personer som anses rusavhengige. Regjeringen skriver i Hurdalsplattformen at det er et uttalt mål at rusavhengige skal møtes med helsehjelp fremfor straff.

Barneombudet har ingen klare formeninger om hvilke kriterier som eventuelt bør gjelde for et slik lovkrav, men ser at det reiser seg en del problemstillinger knyttet til å unnta enkelte grupper fra straffeansvar eller annen strafferettslig tilnærming, særlig overfor barn og unge.

Prinsipielt vil Barneombudet stille seg positivt til at mennesker som av ulike årsaker har blitt avhengig av illegale rusmidler, møtes med hjelp fremfor straff. Samtidig reiser en slik strafferettslig differensiering noen menneskerettslige problemstillinger, blant annet knyttet til hvordan selvinkrimineringsvernet skal ivaretas dersom mistenkte må påberope seg å være rusavhengig for å oppfylle gitte vilkår i de rettslige standardene for rusavhengighet. I tillegg må utvalget vurdere om det vil være i strid med likhetsprinsippet i Grunnloven § 98 å innføre en reform som retter spesielt mot enkelte grupper i samfunnet.

Utvalget skal også utrede om det bør innføres en tredje juridisk kategori som skal favne de i en begynnende avhengighet. Barneombudet er skeptiske til en slik innretting. Å gradere avhengighet og definere flere rettslige skiller mellom ulike brukergrupper vil etter vårt syn vanskelig la seg gjøre i praksis. Vi ser at en slik strafferettslig differensiering kan få utilsiktede virkninger, som for eksempel at det kan gi en uheldig signaleffekt til særlig utsatte ungdom om at de kan slippe straff om de ruser seg mer.

Selv om ikke Barneombudet kan foregripe hva de rettslige standardene for rusavhengighet eller begynnende rusavhengighet vil bety i praksis, er det likevel grunn til å tro at barn og unge kun unntaksvis vil oppfylle holdepunkter som tilsier at vedkommende er rusavhengig. Dette kan henge sammen med at ungdommen er i et tidlig stadium av rusavhengighet, at rusavhengigheten ikke er godt nok dokumentert gjennom utredninger eller behandlingsforløp, eller at ungdommens fremtoning i møte med tjenesteperson avviker fra den stereotypiske fremstillingen av rusavhengige. Selv om en strafferettslig differensiering trolig vil innebære en praksis der tvilen skal komme den mistenkte til gode i saker hvor det hersker tvil om rusavhengighet, er det likevel grunn til å tro at barn og unge oftere enn voksne vil måtte føre bevis for avhengighet, noe som øker faren for selvinkriminering og at relativt like saker behandles ulikt.

Alle barn og unge som har utviklet et rusproblem bør få nytte godt av et system som i større grad enn i dag tar hensyn til de bakenforliggende årsakene til rusbruken. Barneombudet ønsker å påpeke at begrunnelsen for straffefrafall i teorien også vil kunne være formålstjenlig for andre sårbare grupper som ruser seg, men som ikke nødvendigvis oppfyller vilkårene i den rettslige standarden for rusavhengighet. Det kan være andre årsaker til at både voksne og barn befatter seg med rusmidler og har vanskeligheter med å stoppe. Det kan handle om selvmedisinering knyttet til funksjonsnedsettelse, psykiske lidelser, sosial angst eller ADHD.

Ta gjerne kontakt for mer informasjon:

Seniorrådgiver Thov Midtsund Nordbø, thov@barneombudet.no, tlf: 91649107

Torggata 2-4,
0181 Oslo

Postboks 8889 Youngstorget,
0028 Oslo